

nimenomaan tarkoitettu ajantasaiseksi uutisraportiksi siitä, miten amerikkalaisen kielentutkimuksen uusimmat suuntaukset olivat siihen mennessä vaikuttaneet äännehistorian tutkimukseen (ja tämä vuorostaan niihin). Tällaiset aitiopaikalta tehdyt raportit epäilemättä ovat tervetullutta luettavaa kelle tahansa meikäläiselle — moniko meistä on selvillä siitä, mitä Yhdysvalloissa ilmestyneet tai ilmestyviksi tarkoitetut monisteet ovat jo ehtineet tuottaa vuodesta 1969 vuoteen 1971, kun kehitys näyttää pyörteilevän yhä rajummin? Anttilan esitys ei ole yhtä oppia rigorisesti tähdentävä selvitys siihen tapaan kuin Robert D. Kingin sinänsä valaiseva »Historical Linguistics and Generative Grammar», vaan huomiota saavat erityisesti myös sellaiset transformatoris-generatiivista valtauomasta enemmän tai vähemmän syrjässä lipuneet tutkijat kuin Joseph H. Greenberg, William Labov ja meillä näihin asti tuntemattomana pysynyt Henning Andersen. Anttilan oma asennoituminen on tarkkailijan, joka ei silti yritäkään heittäytyä viileän puolueettomaksi vaan kritikoii eri teorioita asiantuntevasti ja esittää siellä täällä myös omia näkökohtiaan.

Anttilan esitys on tyyllillisesti hiukan viimeistelemätön ja paikoin rönsyilevän laveasanainen — kai anteeksi annettavia puutteita, kun ottaa huomioon sen, että kyseessä tosiaan on vain pikaraportiksi tarkoitettu selvitys. Yksi seikka vähän ihmetyttää. Paul Kiparsky on takavuosina esittänyt suomen γ :n kadon ja pitkien välisarjan vokaalien diftongiutumisen kronologisesta suhteesta ja generatiivista synkroniasta käsityksen, joka viittaa siihen, ettei hän ole täysin selvillä itämurteidemme äännehistoriasta kyseisessä monisäikeisessä ongelmassa eikä tunne sen vilkasta selvittelyä viimeaikaisessa kirjallisuudessa (painettuja kannanot^{to}ja vuosien 1958 ja 1966 välillä ainakin Pertti Virtarannalla, Aimo Turusella, Heikki Leskisellä, Erkki Itkosella ja Martti Rapolalla, painamaton sitä paitsi

eräässä monisteena ilmestyneessä Knut Bergslandin asiantuntijanlausunnossa). Ei ole ihme, että tätä käsitystä nykyään toistetaan jonkinlaisena havaintoesimerkinä fonologisten sääntöjen »paikanvaihdoksesta» uusimmassa amerikkalaisessa kirjallisuudessa, mutta enemmän kummastuttaa, että toinen suomalainen tutkija lennättää sen (s. 31) valtameren yli takaisin meidän opiksemme. Keiden jos ei Amerikassa toimivien suomalaisten tutkijain kunnia-asiana on välittää oikeaa tietoa fennistiikan ja fennougristiikan saavutuksista Uuden maailman keskusteluun? — Pikku kompastus Anttilalle on sattunut myös s. 17 ja 23, missä ksm. *ti* > *si*-muutoksen sanotaan edellyttävän, että *i* on morfofonemisesti = *e*; kyseessä muka olisi hyvä paralleeli »Lachmannin laille». Selitystä vaille jäisivät silloin *sinä*, *sika*, *silta*, *morsian*, *karsina*, muita tapauksia mainitsematta.

Kuten sanottu, tutustumisen arvoinen moniste suomalaiselle lukijalle. Paljon aikaa ja tarmoa säästyisi meikäläisiltä, jos Yhdysvalloissa toimivat suomalaiset tutkijat ottaisivat jatkuvasti laatiakseen samanlaisia raportteja vaikka »in zwangloser Folge», kernaimmin kuitenkin säännöllisin väliajoin.

Terho Itkonen

Ruotsalaista lingvistiikkaa

CLAES-CHRISTIAN ELERT *Ljud och ord i svenskan*. Uppsala 1970. 191 s.

Uumajan yliopiston fonetiikan professori Claes-Christian Elert jatkaa tällä teoksellaan sitä ruotsalaisten lingvististen yleiskatsauksellisten teosten sarjaa, jonka varsinainen uranuurtaja on prof. Bertil Malmberg. Elertin esittelyn kohteena ovat ruotsin kielen fonemaattinen struktuuri (s. 31—110), prosodiikka generatiivilta kannalta (s. 111—134) ja morfologia

(s. 135—175). Johdanto-osassa tarkastellaan ruotsin puhekielen ongelmaa (s. 11—16) ja lingvistiikan yleistä metodista kehitystä (s. 17—26).

Tekijä toteaa, ettei yleiskieleksi (*riksspråkligt talspråk*) voida nimittää minkään tietyn seudun tai väestöryhmän kieltä. Kuitenkin tuttu määritelmä yleiskielestä sivistyneistön kielimuotona tulee esiin suomenruotsista puhuttaessa (s. 17; vrt. NS sub yleiskieli). Elert pitää täysin hyväksyttävänä, jos yleiskielisessä ääntämyksessä on havaittavissa murrepohjaa, puhujan kotipaikan väriä. Meillä Suomessahan kuulee joskus vaadittavan, että sivistyneestä puhekielestä ei saisi lainkaan kuulua läpi, mistä puhuja on kotoisin.

Teoksessa kiinnitetään melko runsaasti huomiota suomen- ja ruotsinruotsin välisiin olennaisiin eroihin. Suomenruotsissaan 1) ei ole gravis-aksenttia, joten esim. *änd/en* 'sorsa' ja *ände/n* 'henki' ääntyvät samalla tavalla, 2) ei ole eroa *e:n* ja *ä:n* ääntämisessä ([*ɛ*], esim. *rett* ja *rätt*; [*eː*], esim. *leka* ja *läka*; näin myös itäruotsissa ja lyhyen *ä-* ja *e-*vokaalin osalta jonkin verran yleiskielessäkin), 3) ei ole supradentaaleja eli retrofleksisiä konsonantteja, jotka ovat artikulatorisesti ja akustisesti /*r/*:n ja dentaalin yhtymiä (esim. sanoissa *barn*, *fors*, *karta*, *bord* ja *kärl*), 4) ei tunneta uvulaarista eli kitakieleke-*[r]*:ää, joka riikinruotsissa on täysin normaali (*riksspråkligt*).

Elert analysoi ruotsin kieltä sen mukaan, millaisia kielellisiä funktioita erilaisilla foneettisilla ilmiöillä on puheessa. Hän erottaa neljä kielellisten funktioiden pääryhmää: 1) Distinktiivinen funktio eli äänteiden tehtävä foneemien edustajina muodostaa morfeemeja ja morfeemijonoja. 2) Morfeemeja luokitteleva tehtävä. Silloin foneettiset ilmiöt distributioltaan ovat identtiset tiettyjen morfeemiluokkien jäsenten kanssa. 3) Konstruktiiivinen funktio, jota aikaisemmin on nimitetty myös syntaktiseksi tai hahmottavaksi (engl. *configurational* eli *configurative*), ja se voi olla joko (a) demarkatiivinen eli morfeemeja ja morfeemisekvens-

sejä rajaava tai (b) konnektiivinen eli morfeemien välistä syntaktista yhteyttä osoittava. 4) Ekspressiivinen funktio, joka ilmaisee puhujan tunneasenteen ilmaisuun tai kuulijaan. Tällöin foneettisen puolen muuntelu merkitsee myös funktion muutoksia, ajateltakoon vaikkapa painotuksen ja emfaattisuuden välistä yhteyttä.

Vokaalien ja konsonanttien fonemaattisia ominaisuuksia Elert tarkastelee sekä perinnäisin minimiparimenetelmin että jakobsonilaisten piirredistinktioiden mukaisesti, unohtamatta Chomskyn ja Hallen 1968 esittämiä lisä erottaviin piirteisiin. Ruotsin kolmiasteisen vokaalisysteemin analysoiminen binarismien periaatteiden mukaisesti on aina tuottanut vaikeuksia. Eri tutkijat ovat selvinneet pulmasta tulkitsemalla jokaisen kolmiosaisen vastakohdan koostuvaksi kahdesta kaksiosaisesta. Yksi distinktiivisten piirteiden peruserperiaatteista on, että kuvauksen tulee ensisijaisesti perustua sellaisiin ominaisuuksiin, joilla on merkitystä vastaanottajalle viestintäketjussa. Siten akustisilla kriteereillä on etusija artikulatorisiin ja perkeptiivisillä akustisiin nähden. Elert esittää myös esimerkkejä distinktiivisten piirteiden käyttämisestä ääntenmuutosten kuvauksessa.

Hyvin ansiokas on Elertin esitys ruotsin prosodisista piirteistä, joiden kuvaamisessa hän on voinut olennaisesti hyödyntää omia tutkimustuloksia. Prosodiikan esittelyssä on tarpeen ottaa huomioon kaikki aiemmin luetellut kielelliset funktiot. Ruotsissa on kaksi distinktiivää painoastetta, ja pääpaino voi olla jollakin sanan viidestä ensimmäisestä tavusta (esim. *serierna*, *bakterier*, *intressera*, *fotografära*, *demokratäsera*). Sanottaessa *Dagens Nyheter* on painotuksella konnektiivinen tehtävä, ja kysyttäessä *kommer du* taas ekspressiivinen. Sävelaksentilla on ruotsissa distinktiivinen funktio, mutta kysymyksen tulevia sanapareja on suhteellisen vähän (n. 500). Jatkuvassa puheessa on Elertin mukaan tarpeen operoida vain yhdellä fonemaattisesti relevantilla sävelaksen-

tilla, nimittäin graviksella, jonka merkitystä lisää sen konnektiivi funktio (vrt. *vår svenska flagga* ja *vår sven ska flagga*). Prosodiikan käsitteitä on täydentämässä 12 generatiivista sääntöä. Se struktuuri-muutos, jonka prosodinen transformaatio sääntö ilmaisee, voidaan kaavalla merkitä seuraavasti: $X+A+B+Y \rightarrow X+A+B+Q+Y$, jossa A ja B edustavat morfologisesti määriteltyjä luokkia, Q prosodista ilmiötä sekä X ja Y tiettyä ympäristöä. Siten esim. pakollinen sääntö $X+A+Y \rightarrow X+\uparrow+A+Y$ ilmoittaa, että yleensä A:lla (= substantiivi, adjektiivi tai pääverbi) on jokin painotus. Lisäsääntöjä nähtävästi tarvittaisiin selvittämään, mikä on sanapainon (tavupainon) ja lausepainon suhde.

Fonotaktisten rakenteiden esittely perustuu juuri ruotsalaisten, erityisesti Bengt Sigurdin tutkimustuloksiin. Hyvin mielenkiintoiset ovat alku- ja loppukonsonanttiyhtymien alkuperää osoittavat taulukot (s. 104 ja 105). Valaisevia ovat myös konsonanttisekvenssien teksteistä laskettujen frekvenssien mukaan laaditut diagrammit (s. 100, 101). Tavujen ja morfeemien rajaisia sekvenssejä tutkittaessa on tärkeä merkitys junktuureilla, joita onkin käsitelty tässä yhteydessä.

Viimeisenä on Elertin kirjassa morfologinen osa, jossa käsitellään substantiivien taivutusta, numeraalien morfologiaa sekä persoona- ja possessiivipronominien taivutusta. Ruotsin substantiivit on jaoteltu morfofonemaattisiin tyyppeihin, jollaisia on kyllä vanhastaan käytetty eri sanakirjoissa taivutuksen tyyppisanoina. Lukija kaipaa myös verbeistä tehtyä tyyppi-luetteloa.

Elert korostaa monipuolisessa teoksessaan, että moderni kielitiede pyrkii kuvaamaan kieltä mahdollisimman yksinkertaisesti ja täydellisesti. Tämän päämäärän saavuttamiseksi on otettava huomioon kielen eri ilmiöiden funktiot ja kuvauksessa käytettävä generatiivisia metodeja. Tällaisen tutkimustavan antoisuudesta Elertillä on monia hyviä esimerkkejä. Tässä kirjassa esitetyt menetelmät ovat

kyllä nykyaikaiseen kielentutkimukseen perehtyneelle enimmäkseen tuttuja, mutta niitä on esitelty ruotsin kielestä otetuina esimerkein tiiviisti ja nautittavasti. Lähde-luettelossa on mainittu modernin lingvistiikan keskeisimpiä teoksia.

Seppo Suhonen

CLAES-CHRISTIAN ELERT *Phonological Studies of Quantity in Swedish. Monografier utgivna af Stockholms kommunalförvaltning* 27. Uppsala 1964. 225 s.

Claes-Christian Elertin väitöskirjan materiaalina on Tukholmassa puhuttava ruotsi, ja koehenkilöinä on ollut kielitieteen opiskelijoita. Analyysimenetelmä on sama kuin yleensä nykyaikaisissa foneettis-lingvistisissä tutkimuksissa.

Ruotsin kielen fonematiikkaa ovat viime vuosina tutkineet useat henkilöt, mm. Gunnar Fant, Bengt Sigurd ja Claes Witting. Tutkimus on kohdistunut ennen kaikkea segmentaalifoneemeihin. Elertin tutkimus ulottuu myös prosodisiin piirteisiin, ja analysoitavina ovat myös useista sanoista koostuvat ilmaiset. Teoksen lingvistisesti antoisin osa onkin kvantiteetin asemaa ruotsin fonologisessa systeemissä käsittelevä luku, vaikka se käsitteekin vain viidenneksen (s. 12—46) koko sivumäärästä. Tässä luvussa nimittäin luodaan yleiskatsaus ruotsin kielen prosodiikkaan, kun taas muu osa on väitöskirjalle luonteenaomaista detaljanalyysia taulukoineen ja aineiston esittelyineen. Elert on kerrannut mainitun luvun pääpiirteet vielä 1970 teoksessaan *Ljud och ord i svenskan*.

Perinnäisesti on ruotsin yksityisten sanojen ääntämisessä (»leksikaalisessa ääntämisessä») erotettu neljä painoastetta ([3, 2, 1, 0]). Vain yhdellä tavulla voi olla pääpaino [3]. Lisäksi jollakin tavulla voi sijaita paino [2], kaikilla muilla [1] tai [0]. Fonemaattisesta analyysistä ilmenee, että ero painoasteiden [3] ja [2] sekä toisaalta

[1] ja [0] välillä ei ole distinktiivinen vaan kombinoituu säännöllisesti ympäristön eroihin. Painotuksella [2] on sellainen rajoitus, että se esiintyy aina yhdessä aksentti II:n eli graviksen kanssa ja sitä edeltää [3]-painotusasteinen tavu. Suurin osa näistä [3]-[2]-tyyppisistä sanoista on yhdyssanoja: eroa havainnollistaa pari *stor man* 'suuri mies' - *storman* 'suurmies'. Painotusaste [1] esiintyy gravisaksenttisen sanan jollakin jälkitavulla ja on juuri tämän aksentin seurausilmiö. Erityisesti yksinään äännettyissä sanoissa aste [1] voi olla tiettyssä rytmisessä vaihtelussa painotuksen [0] kanssa: *e¹ckle⁰si¹a⁰sti³kde⁰pa¹rte⁰me²nle⁰*. Fonemaattisessa transkriptiossa on tarpeen merkitä vain voimakkaampaa relevanttia painotusastetta (merkki /¹/ tavun edessä).

Ruotsin kielen sanasto jakautuu painotuksellisesti kahtia: (a) toisessa ryhmässä on yhdellä tai kahdella tavulla /¹/-painotus, toisessa (b) ei millään tavulla. a-ryhmään kuuluvat mm. useimmat substantiivit, adjektiivit ja pääverbit, toiseen taas useimmat pronominit, apuverbit ja konjunktiot. Tässä näkyy painotuksen morfeemeja luokitteleva funktio. Painotusasteiden jakautuminen voi osoittaa myös tiettyjen syntaktisten konstruktioiden pituuden puheessa. Se tapahtuu siten, että kaikkien sanojen (paitsi viimeisen) tavut saavat heikomman painoasteen, esim. *kniv och gaffel, kasta ut*. Tämä on painotuksen konnektiivinen eli yhdistävä funktio. Emfaattisen painotuksen tehtävä taas voi olla tunteellisesti korostava tai uutta esittävä.

Myös sävelaksentilla saattaa olla eri funktioita. Distinktiivinen eli erottava vastakohta aksentti I:n (akuutti) ja II:n (gravis) välillä tulee jatkuvassa puheessa kysymykseen vain sellaisissa tavusekvensseissä, jotka sisältävät vahvapainoisen tavun (vrt. *han riktade stég/en mot fönstret* 'hän suuntasi askelet ikkunaa kohti' ja *han riktade stège/n mot fönstret* 'hän asetti portaat ikkunaa vasten'). Heikkopainoissa tavuissa ei tällainen kontrasti ole mahdollinen, vaikka yksinään äännettyi-

nä sanoilla olisikin aksenttiero. Elert pitää ruotsin aksenttien tärkeimpänä tehtävänä avustaa morfeemien identifioimisessa. Kvantiteetti eroaa aksentista siinäkin suhteessa, että sillä voi jatkuvassa puheessa olla erottava tehtävä myös heikkopainoisessa tavussa, esim. (V:C) *säteri* 'säteri' ja (VC:) *sätteri* 'latomo'.

Elert esittää seuraavat ruotsin kielen relevantit prosodiset piirteet:

1. Painotuksen vahvempi aste /¹/. Tähän kuuluvaksi voidaan laskea myös ekspressiivinen painoaste.

2. Aksentti II, joka reaalistuu siten, että tietty sanan ala (*domän*) saa tietyn sävel- ja intensiteettikulun. Tämä ala asetetaan fonemaattisessa tarkastelussa vinohakasten sisään.

3. Pituus /:/. Elertin käyttämässä transkriptiossa pituus osoitetaan vokaalissa tai sitä heti seuraavassa konsonantissa.

Elert pohtii perusteellisesti, miten ruotsin kielen äänneiden pituudet on fonemaattisesti tulkittava. Yleensä fonemaattisissa kuvauksissa ja transkriptioissa pituus on katsottu omaksi foneemiksi. Pitkä vokaali tai konsonantti voidaan kuitenkin tulkita lyhyen kahdentumaksi, jolloin ei tarvita erityistä pituusfoneemia, ja tästä on myös eräitä etuja morfemaattisessa kuvauksessa.

Elertin suorittamien kvantiteettimitausten päätulokset ovat: (1) Ruotsin lyhyiden vokaali(allofoni)en kesto on n. 65 % pitkien vokaali(allofoni)en kestopä. (2) Vokaalin kvantiteettiin selvästi vaikuttavia kvaliteetteja ovat väljyys ja ominaiskesto. Väljien vokaalien keskimääräistä pitemmyyttä suppeihin verrattuna voidaan pitää suorastaan universaalina piirteenä. (3) Sen sijaan labiaalisuuden, takaisuuden tai etisyyden vaikutus ei ole ainakaan ruotsissa merkittävä. (4) Hyvin yleinen ja ilmeisesti fysiologispohjainen ilmiö on myös ruotsissa ilmenevä soinnillisen konsonantin pidentävä vaikutus edelliseen vokaaliin. (5) Klusiilit ja nasaalit sen sijaan lyhentävät edellistä vokaalia. (6) Myös vokaalin ja seuraavan konsonantin artikulaatiopaikan välillä on korre-

laatioita. (7) Yksitavuisten sanojen vokaalit ovat pitempiä kuin pitempien sanojen, ja mitä pitempi sana, sitä lyhyempikestoiset tavut. (8) Pitkien ja lyhyiden konsonanttien välistä distinktiota vastaa niiden keskimääräinen kestoero. (9) Soinnittomat konsonantit ovat pitempiä kuin soinnilliset. (10) Väljillä vokaaleilla, joilla on suuri ominaiskesto, on lyhentävä vaikutus seuraavaan konsonanttiin, suppeilla taas päin vastoin. (11) Pitkän vokaalin ja lyhyen konsonantin kombinaatiolla (V:+C) on suunnilleen sama kesto kuin lyhyen vokaalin ja pitkän konsonantin yhtymällä (V+C:). Erityisen mielenkiintoista on laskea tietyn vokaalin ja tietyn konsonantin suhde ensin kombinaatiossa V:C (=x), sitten kombinaatiossa V/C: (=y), ja sen jälkeen suhde x:y. Täten päästään parhaiten selville kesto-suhteiden merkityksestä fonemaattisten kvantiteettien käsittämisessä. Ruotsissa suhdeluku on melko alhainen, 2,10. Tämä merkitsee, että pitkät vokaalit ja konsonantit ovat vain 1,4—1,5 kertaa pitempiä kuin lyhyet; jos ne olisivat kaksi kertaa pitempiä, niin suhdeluku olisi 4, koska $\frac{2}{1}:\frac{1}{2} = 4$. Kuulija siis ilmeisesti suhteuttaa foneemi-identifikaationsa sekä naapuriäänteiden keston ja laatuun että puhujalle luonteenomaiseen esitystapaan (puhetempoon). Kuulija reagoi *suhteellisiin* arvoihin absoluuttisten sijasta. Tämä on mitä tärkein havainto, sillä juuri suhteelliset taajuusarvot vaikuttavat ratkaisevasti mm. sekä vokaalikvaliteettien että kielellisesti merkitsevien lauscintonaatioiden ja sanatoonien tajuamiseen (s. 174).

Elertin teos sisältää runsaasti uusia tutkimustuloksia, kuten väitöskirjalta so-pii odottaakin. Monet aiemmin muista kielistä tunnetut foneettiset lainalaisuudet osoittautuvat paikkansa pitäviksi ruotsin kielessäkin. Kirjan jäsentely ja esitystapa vaikuttaa onnistuneelta, ja ruotsinkielinen tiivistelmä antaa täydellisen kuvan koko monografiasta.

Seppo Suhonen